

Чувакова Г. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»

ДЕВІАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ПРАКТИКИ В РІЗНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ (ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Статтю присвячено проблемі девіації юридичної практики в контексті різноманітних правових систем сучасності. Наведено визначення юридичної практики, її особливості, а також вказано, що юридична практика, як елемент правової системи, поряд з економічною, політичною і соціальною системами, об'єднує всі правові явища у суспільстві. Підкреслено, що не визнається юридичною практикою діяльність людей, які свідомо порушують правові норми, адже обов'язковою ознакою мети юридичної практики є законність і досягнення її дозволеними правовими засобами.

Окрему увагу приділено визначенню термінів «девіація» та «девіантна поведінка». Девіацію пропонується визначати, як окремі вчинки або їхню сукупність, які входять у протиріччя з прийнятими в суспільстві юридичними, моральними й соціальними нормами. Девіантну поведінку можна трактувати як відхилення в моральному розвитку, як початкову стадію процесу асоціального формування особистості.

Крім того згадано про взаємодію християнських норм та правової системи щодо регулювання суспільних відносин і визначено, що християнські норми і релігійна свідомість впливають на правосвідомість, формують уявлення членів суспільства про їхні права й обов'язки, про належний правопорядок. Окремо описані особливості здійснення юридичної діяльності в умовах функціонування правових систем країн, які належать до сім'ї англо-американського права. Визначено поняття девіацій юридичної практики в релігійній, англо-американській та романо-германській правових системах, а також їх причини.

На кінець, зроблено висновок про те, що девіація юридичної практики постає як складне та багатовимірне явище, що проявляється у відхиленні правозастосовної діяльності від усталених принципів законності, справедливості та верховенства права. Це вкотре наголошує, що боротьба з девіаціями юридичної практики є необхідною передумовою ефективного функціонування правової системи та побудови справедливого демократичного суспільства.

Ключові слова: практика, юридична практика, девіація, девіантність, девіантна поведінка, правова система, правова сім'я, аномія, юридична аномалія, протиправність, право, суспільство.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі юридична практика доволі часто демонструє явища девіації. Вони проявляються в різноманітних сферах, зокрема в корупційних практиках, судових рішеннях, у правозастосуванні тощо. Ці явища підривають довіру до правосуддя, ускладнюють міжнародно-правову співпрацю та ставлять під загрозу реалізацію принципів верховенства права, законності, справедливості. Незважаючи на універсальність основних правових цінностей, правові системи по-різному реагують на девіантні прояви, що потребує глибокого аналізу причин, форм та наслідків таких відхилень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти стосовно девіантної поведінки були згадані в працях вітчизняних науковців,

зокрема Герасимів Т. З., Тимошенко В. І., Корольчук В. В. Праці вказаних авторів є істотним внеском у дослідженні специфіки девіантної поведінки. Однак проблематика девіації юридичної практики висвітлена не в повній мірі, тому й потребує глибокого теоретичного опрацювання. Таке дослідження мало б вагоме теоретичне значення для юридичної науки.

Метою статті є здійснення комплексного аналізу феномену девіацій юридичної практики в правових системах, виявити основні форми, причини та закономірності виникнення. Крім того, увагу приділено порівнянню механізмів подолання девіацій у різних країнах та формуванню теоретичних та практичних рекомендацій стосовно мінімізації їх негативних наслідків в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Юридичній практиці відведено відносно самостійне місце в правовій системі. Вона відіграє провідну роль у механізмі правового регулювання й здійснює опосередкований вплив на всі аспекти життя суспільства, сприяючи розвитку його процесів або навпаки гальмуючи їх.

Термін «практика» має грецьке походження – від «*praktikos*», що означає «діяльний, активний». Практикою вважається доцільна й цілеспрямована діяльність, яку суб'єкт здійснює для досягнення конкретної мети. Під юридичною практикою розуміють діяльність з видання юридичних приписів, що супроводжується накопиченням соціально-правового досвіду.

Як одна з форм соціально-історичної практики, юридична має ті риси, які властиві взагалі будь-якій практичній діяльності. Юридична практика є поєднанням практичної юридичної діяльності суб'єкта та його позитивної правосвідомості. У процесі юридичної практики відбуваються численні матеріальні, політичні, соціальні та інші зміни. Серед її характерних рис варто виокремити обов'язковість юридичних наслідків. Крім того у правовій системі суспільства можуть співіснувати різні типи, види і підвиди юридичної практики.

Як складова правової системи, юридична практика нарівні з економічною, політичною і соціальною системами, об'єднує усі правові явища в суспільстві.

Проаналізувавши різні визначення юридичної практики, як елемента правової системи, Кагадій М. І. сформулював власне її розуміння. На його думку, це різновид соціальної практики, що включає в себе узагальнену діяльність професійних юристів та інших суб'єктів права по впорядкуванню правового досвіду та виробленню рішень щодо узагальнення як самої практичної діяльності, так і її результатів з метою вдосконалення законодавства та практики його реалізації [1, с. 7].

Таким чином, як слушно стверджують науковці, юридичною практикою є діяльність суб'єктів права у процесі формування та реалізації його норм, яка полягає у виданні нормативних актів і здійсненні різних індивідуальних правових актів. Діяльність осіб, котрі свідомо порушують правові норми, не є юридичною практикою, адже її мета має бути законна, а засоби – правовими.

Так, юридична практика має вплив на всі галузі суспільного життя: вона може сприяти розвитку чи, навпаки, стримувати процеси. Однак коли нормативно-правові акти мають дещо низьку якість, їх неправильно інтерпретують або не забез-

печується належне виконання правових приписів, відповідно, це гальмує формування цивілізованого громадянського суспільства та будівництво правової держави.

Говорячи про девіацію, маємо на увазі, в першу чергу, окремі вчинки або їх сукупність, котрі суперечать загальноприйнятим у суспільстві юридичним, моральним чи соціальним нормам. Так, девіація є відносною характеристикою, що пов'язана з мінливими стандартами та соціальними очікуваннями спільноти, які змінюються у просторі й часі.

Девіація, як різновид відхилення від універсальних правових норм і принципів, вказує на те, що людина не може або не хоче жити в рамках загальноприйнятих суспільних та правових цінностей. Вказаний підхід наголошує на переважній значущості суб'єктивних орієнтирів у поведінці – коли людина ігнорує зовнішні норми, тобто ті, що не сформовані нею особисто. Девіантна поведінка небезпечна і для держави (через нехтування законами), і для самої особистості (коли не визнається її право бути рівноправним членом суспільства).

Враховуючи, що проблематика девіації досліджена з різних боків, багато нюансів лишаються невивченими. Це пояснюється тим, що кожна епоха, кожний конкретний історичний період розвитку суспільства має свої унікальні чинники й детермінанти девіантності, і їх філософсько-правове аналізування могло б дати як теоретичні, так і практичні шляхи вирішення вагомих соціальних проблем, які безпосередньо пов'язані з девіантною поведінкою.

Сучасною науковою літературою «девіантна поведінка» трактується по-різному. Зокрема, часто її розглядають як етап у процесі морального розвитку, коли особистість ще не увійшла в асоціальні моделі або має ризик їх формування. Тому узагальнене поняття соціального відхилення можемо трактувати як такий вияв діяльності, спосіб життя і поведінки індивіда, що суперечить соціальній нормативності.

Термін «девіантна поведінка» ввів у науковий обіг німецький вчений Ф. Мюллер у 1864 році. Його застосовують для позначення дій особи (групи осіб), що суперечать встановленим у певній спільноті нормам поведінки. Девіантна поведінка являється практичною реалізацією поняття «девіації», тобто відхилення. Похідним від цього поняття є «девіантність» – стан суб'єкта девіації та соціальний феномен, який проявляється у масових і стійких відхиленнях від соціальних норм [2, с. 75].

Соціальні відхилення можуть спричиняти значні порушення або докорінні трансформації самої соціальної системи: змінюються суспільні відносини і норми. Наразі прояви девіантності в Україні стають дедалі масштабнішими і мають відчутний вплив на стабільність соціальної структури. Це відповідно потребує залучення до розв'язання вказаної проблеми не лише вузького кола вчених, а й представників державних організацій й установ, які пов'язані з функціонуванням соціального контролю, суспільних рухів [3, с. 243].

Дослідження свідчать, що чинниками, які сприяють зростанню девіантної поведінки є кризовий стан суспільства, корупція, військовий стан, поширення правового нігілізму, а також невизнання законодавства чи невідповідність норм. Масове порушення загальноприйнятих норм людського співіснування, у тому числі правових норм, вказує на загальне зниження культурного рівня, деформацію індивідуальної, групової та суспільної правової свідомості. У деморалізованому та депресивному середовищі втрачаються не лише загальноприйняті стандарти поведінки, але й базові навички соціальної взаємодії. Це веде до утворення малих груп із замкнутою системою цінностей, що відрізняється від домінуючих у суспільстві, що, в свою чергу, сприяє ескаляції девіантності, зростанню конфліктів і маргіналізації окремих груп.

Значна кількість девіантних форм поведінки призводить до зростання випадків аномії. Аномією вважається дезінтеграція моральних цінностей суспільства, змішання ціннісних орієнтацій, настання ціннісного вакууму. В таких умовах окремі сфери суспільного життя чи поведінка людей виходять з-під дії нормативного контролю, а значна частина населення не вважає обов'язковим дотримуватись чинних правових норм або вони взагалі відсутні [4, с. 135].

Перед сучасною правовою системою стоїть низка важливих завдань: вона має формувати умови для позитивних змін, сприяти гуманізації держави і права, вдосконалювати законодавчий процес, підвищувати ефективність правового забезпечення, а також розвивати правосвідомість, орієнтовану на суспільні та індивідуальні інтереси. Безсумнівно, правова система є одним із найважливіших засобів забезпечення розвитку соціальної й політичної стабільності, цілісності нашого суспільства [5, с. 130].

На переконання Н. М. Оніщенко, правова система – це об'єктивне, історично закономірне явище, яке включає в себе взаємопов'язані, вза-

ємообумовлені й взаємодіючі компоненти: право й законодавство, що його втілює; юридичні установи та юридичну практику; суб'єктивні права і обов'язки; правовідносини, правову ідеологію тощо [6, с. 62–64].

Правова система тісно пов'язана з економічною, політичною та іншими сферами суспільства. Тому в цих взаємозв'язках розкривається її роль і функціональне призначення у регулюванні суспільних відносин на сучасному етапі, становленні системи владних інститутів, забезпеченні реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина [7, с. 4].

В праві девіантна поведінка оцінюється як протилежність автономній поведінці – коли особа діє незалежно від загальноприйнятих соціальних стандартів. Це протиставлення має глибоке коріння, починаючи з релігії.

Наразі є не так багато досліджень щодо того, як християнські норми і правова система взаємодіють в регулюванні соціальних відносин. Вказане породжує нагальну необхідність в теоретичному аналізі християнських норм як важливої складової правової системи. Цю проблематику варто досліджувати у двох наступних аспектах: як структурний компонент правової системи в матеріальному та формальному вимірах. Зокрема, християнські норми виступають чинниками, що впливають на зміст права та формування правової системи загалом, а також є формою зовнішнього закріплення моделей належної поведінки.

З одного боку, християнські норми як загальні правила поведінки слугують засобом задоволення суспільної потреби в утвердженні нормативних засад існування та розвитку релігійної спільноти. Вони забезпечують дотримання циклічності, відтворення стабільних релігійних відносин і процесів у межах релігійної організації. Релігійна свідомість, як специфічна форма суспільної свідомості, поряд із правовою свідомістю, правовою культурою та праворозумінням, повинна розглядатися як складовий елемент ідеологічної основи правової системи [8, с. 310–311].

Щодо девіацій юридичної практики в релігійній правовій сім'ї, то це певні відхилення від традиційних норм, зумовлені модернізацією, впливом світського права або політичними чинниками. У таких системах (наприклад, мусульманське, ісламське, іудейське або індуське право) девіації найчастіше проявляються в тому, що, по-перше, деякі релігійні приписи ігноруються або навпаки адаптуються відповідно з сучасними умовами, а,

по-друге, держава може змінювати або контролювати релігійні норми, тобто відбувається політичне втручання.

Підсумовуючи, можна сказати, що навіть якщо в сучасному суспільстві релігійні цінності вже не мають колишнього сакрального статусу і безпосередній вплив християнських засад на правову систему не завжди очевидний, ці цінності все одно залишаються значущими у правовому житті. Європейська правова культура, зокрема, створювалась під сильним впливом християнства і християнського світогляду, і ці історичні корені продовжують відображатися у моральних і правових нормах сьогодні.

Юридична практика має свої специфічні риси і в умовах функціонування правових систем держав англо-американської правової сім'ї. Це позначилось на особливостях професійної діяльності юристів. Зазначені правові системи формувалися впродовж тривалого історичного розвитку, під впливом різноманітних політичних, економічних або духовних чинників. Якщо романо-германська модель права розвивалася переважно на раціональних засадах, то англо-американська – природно-еволюційним шляхом, завдяки провідній ролі судової практики. Таким чином, саме практична робота юристів стала визначальним чинником у становленні ключових сфер державно-правового життя, а орієнтація на практику й прагматизм була і залишається характерною рисою розвитку юридичної діяльності.

Дослідження специфіки юридичної практики в англо-американській правовій сім'ї здійснюється з урахуванням трьох провідних підходів: теоретичного, порівняльно-правового і прикладного. Теоретичний підхід спрямований на аналіз та узагальнення становлення й розвитку теорії юридичної практики, а саме формування відповідного поняттєво-категоріального апарата, філософських, метатеоретичних і методологічних основ [9, с. 6; 10, с. 188; 11, с. 203].

У державах англо-американської правової сім'ї, професія судді посідає особливе місце серед юридичних спеціальностей, адже судді, як правило, є досвідченими юристами-практиками. Завдяки цьому вони справляють вагомий вплив на формування та розвиток правової дійсності, що зумовлює високий авторитет і значущість суддівської професії.

Високий авторитет суддів зумовлюється й тим, що поряд з парламентом вони виступають своєрідним гарантом справедливого вирішення будь-яких життєвих конфліктів. У науковій літературі

поширена позиція, згідно з якою суддям притаманні певні законодавчі повноваження, що реалізуються через доктрину прецеденту та шляхом тлумачення права. Завдяки таким повноваженням судді мають змогу заповнювати прогалини у праві своїми власними рішеннями (прецедентами), що покладає на них додаткову відповідальність та висуває особливо високі вимоги до суддів, які практикують у англо-американській правовій сім'ї [12, с. 296].

Отже, проведений аналіз дає підстави стверджувати, що в країнах англо-американської правової сім'ї суддівська професія користується значно більшою повагою, ніж у романо-германській, адже судова влада англо-американської правової сім'ї є більш незалежною від інших гілок влади та піддається меншому контролю з їхнього боку [13, с. 74].

Девіаціями юридичної практики в англо-американській правовій системі є відхилення від усталених принципів загального (прецедентного) права, які виникають через: суперечливі судові рішення, зловживання судовим прецедентом, неоднаковий доступ до правосуддя. Такі девіації порушують стабільність і передбачуваність права, що є ключовими принципами цієї системи.

В той час як девіаціями юридичної практики в романо-германській правовій системі вважаються відхилення від принципів писаного (кодифікованого) права, що виникають у процесі його застосування. Основними формами є розбіжності в тлумаченні норм, формалізм, затримки в оновленні законодавства. Ці девіації знижують ефективність кодифікованої системи, основою якої є чіткість і системність законодавства.

Окремо можна виділити юридичні аномалії, як відхилення від норм, що мають негативне, шкідливе значення для суспільних відносин. Більшість авторів розглядає юридичні аномалії як відхилення від загального правила в змісті, суб'єктному складі, будь-якому іншому елементі правовідносин, що мають правомірний характер [14, с. 419].

Порівняння основних характеристик юридичної практики вказаних двох типів правових систем дає змогу виявити також і спільні риси. Обидві вони належать до правових сімей, у яких пріоритет надається юридичному праву та юридичній діяльності. У цих системах право виступає головним регулятором суспільних відносин, а юридична практика – механізмом його реалізації у практичній площині. Водночас, найбільшого

значення юридична діяльність набуває саме в англо-американській правовій системі, оскільки вона найбільше відповідає ознакам «юридичного права».

Таким чином, проблематика юридичної практики традиційно належить до кола інтересів не лише юридичної науки, а й соціально-гуманітарних дисциплін. Вона охоплює предмет дослідження різних юридичних галузей і розглядається у багатьох вимірах та контекстах. Одним із пріоритетних напрямів досліджень юридичної практики залишається порівняльно-правовий аналіз як у межах провідних правових сімей, так і у контексті їхнього взаємовпливу та тенденцій еволюції.

Висновки. Аналіз досліджуваного матеріалу дозволяє дійти висновку, що девіація юридичної практики постає як складне та багатовимірне

явище, що проявляється у відхиленні правозастосовної діяльності від усталених принципів законності, справедливості та верховенства права. В умовах сучасного розвитку суспільства девіації в юридичній практиці здатні призвести до зниження довіри до правової системи, викривлення сутності правосуддя та посилення правового нігілізму. Подолання таких явищ виявляється можливим завдяки комплексному підходу: вдосконалення законодавчої бази, посилення механізмів контролю, розвитку етичних стандартів юридичної професії та формування високого рівня правової свідомості. Тому боротьба з девіаціями юридичної практики є необхідною передумовою ефективного функціонування правової системи та побудови справедливого демократичного суспільства.

Список літератури:

1. Юридична практика в правовій системі України : Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / М.І. Кагадій ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. К., 2005. 16 с.
2. Тимошенко В. І., Корольчук В. В. Причини та юридичні наслідки девіантної поведінки. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2023. Випуск 76: частина 1. С. 73–78. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.1.11>
3. Гарасимів Т. З. Природні та соціальні детермінанти формування девіантної поведінки людини: філософсько-правовий вимір: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 420 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/836>
4. Tymoshenko V., Shakun V., Makarenko L., Galiy M. Marginal behaviour as a factor of the commission of an offence. *Amazonia Investiga*. April, 2020. Vol. 9. Issue 28. P. 130–138. DOI: <http://dx.doi.org/10.34069/AI/2020.28.04.16>.
5. Арабаджи Н. Вплив християнства на правову систему України в умовах трансформацій державно-релігійних відносин. *Публічне право* 2021. № 2(42). С. 130–136. DOI: 10.32782/2306-9082/2021-42-13.
6. Оніщенко Н. М. Загальна характеристика правової системи як інтегруючої категорії правової науки. *Правова держава*. Київ, 2000. № 11. С. 62–64.
7. Оніщенко Н. М. Правова система: проблеми теорії: Монографія. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. 352 с.
8. Малініч О. В. Співвідношення права та релігії як специфічних чинників соціально-нормативного регулювання суспільних відносин. *Право і суспільство*. 2012. № 6. С. 20–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2012_6_6
9. Козюбра М. І. Тенденції розвитку джерел права України в контексті європейських правоінтеграційних процесів. *Наукові записки НаУКМА*. Т. 26 : Юридичні науки. Київ : Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2004. С. 3–9.
10. Кравчук І. В. Гармонізація національних правових систем з правом ЄС. Центр європейського та порівняльного права. К. : Слово, 2004. 320 с.
11. Мірошниченко М. І. Генезис національних правових систем: теоретико-методологічний аспект: Монографія. К. : Університет «Україна», 2007. 271 с.
12. Костицький М. В. Філософські та психологічні проблеми юриспруденції: Вибрані наукові праці; І. А. Тимченко. Слово про колегу, товариша ; відп. ред. Н. В. Кушакова-Костицька. Чернівці : Рута, 2008. 560 с.
13. Корнелюк Ю. Здійснення окремих видів юридичної діяльності в умовах англо-американської правової сім'ї. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки» Т. 7, № 2, 2020. Т. 7, № 2, 2020. С. 71–76. <http://doi.org/10.23939/law2020.26.071>
14. Майданик Р. Загальні положення про цивільно-правові аномалії / Р. Майданик. Аномалії в цивільно-му праві України : навч.-практ. посіб. відп. ред. Р. Майданик. К. : Юстиніан, 2007. 912 с.

Chuvakova H. M. DEVIATIONS OF LEGAL PRACTICE IN DIFFERENT LEGAL SYSTEMS (THEORETICAL ASPECT)

The article is devoted to the problem of deviation of legal practice in the context of various legal systems of modernity. The definition of legal practice, its features are given, and it is also indicated that legal practice, as an element of the legal system, along with economic, political and social systems, unites all legal phenomena in society. It is emphasized that the activities of people who deliberately violate legal norms are not recognized as legal practice, because a mandatory feature of the goal of legal practice is legality and its achievement by permitted legal means.

Special attention is paid to the definition of the terms “deviation” and “deviant behavior”. Deviation is proposed to be defined as individual actions or their combination, which are in contradiction with the legal, moral and social norms accepted in society. Deviant behavior can be interpreted as a deviation in moral development, as the initial stage of the process of asocial personality formation.

In addition, the interaction of Christian norms and the legal system in regulating social relations is mentioned and it is determined that Christian norms and religious consciousness influence the legal consciousness, form the ideas of members of society about their rights and obligations, about the proper legal order. The features of the implementation of legal activity in the conditions of the functioning of the legal systems of countries belonging to the Anglo-American family of law are separately described. The concept of deviations of legal practice in religious, Anglo-American and Romano-Germanic legal systems is defined, as well as their causes.

Finally, it is concluded that the deviation of legal practice appears as a complex and multidimensional phenomenon, which manifests itself in the deviation of law enforcement activity from the established principles of legality, justice and the rule of law. This once again emphasizes that combating deviations in legal practice is a necessary prerequisite for the effective functioning of the legal system and the building of a just democratic society.

Key words: *practice, legal practice, deviation, deviance, deviant behavior, legal system, legal family, anomie, legal anomaly, illegality, law, society.*

Дата надходження статті: 29.09.2025

Дата прийняття статті: 20.10.2025

Опубліковано: 15.12.2025